

AZINLIKLAR ÜSTÜNE BAZI DÜŞÜNCELER

Prof. Dr. Türkkaya ATAÖV

“Azınlıklar” nedir, nasıl tanımlanabilir? Birleşmiş Milletler’in çeşitli kuruluşları kırk yıldır tüm durumları karşılayacak bir tanım yapmağa çabalamış, yeterli bir yanıt bulamamıştır. Ama gene de birçok çevrenin katılabileceği ve istisnalara karşın, genel bir tanım girişimleri de kuşkusuz vardır.

Azınlıklar sorununun incelenmeğe ve tartışılmağa başlanmasından bu yana, yeterli bir tanım yapılamadığı genelde kabul edilmektedir. Kültürler ayrı değerler sisteminin ifadeleri olabilirler. Bir değerler sistemini başkaları paylaşmayabilir; paylaşma zorunluluğu da yoktur. Azınlıklar konusunda da başkalarına kabul ettirilmek istenen değerler, yerine göre, liberal ya da sosyalist, Protestan ya da Katolik gibi değişik yaklaşımlardan doğabilir. Önerilen herhangi bir “çözüm”ün yansız ve güvenilir diye onaylanması da beklenemez. Giderek, “çözüm” denen yol, sırf “yansız” olduğu savından ötürü, sıradan bir propagandayı aşmayabilir de.

Bu nedenle, bazılarının göre, insan akli başkalarını ayırma tabi tutmak için ne kadar yol ve yöntem bulmuşsa, çağdaş dünyada o denli çok azınlık türleri olduğu söylenebilir. Bazılarına göre de, “azınlık” ya da “çoğunluk” hakları diye ayrı, ayrı şeyler yoktur. Örneğin, Fransız Hükümeti, 16 Eylül 1976’da B.M. İnsan Hakları Bölümü yöneticisine yaptığı başvuruda, Fransız halkının etnik özelliklere dayalı olarak birtakım farklılıkları tanımadığını ve böylece azınlıklar diye bir kavramı da kabul etmediğini açıklamıştır. Bu ikinci yolu benimseyenlere göre, yalnız insan hakları vardır— sözkonusu kişiler hangi kültürel grubun üyesi olurlarsa olsunlar. Bu noktada “bazıları” sözcüğünden küçük bir çevrenin kastedildiği sanılmasın. Bu görüş bir istisna değil, temelde ağır basan bir yaklaşımdır.

Bu son noktayı kanıtlamak için bir ölçü olarak belirtmek gerekirse, önemli uluslararası belgelerde herhangi bir grubun hakkına değil, doğrudan insan haklarına atıf yapılmaktadır. Örneğin, 1945’de imzalanan B.M. Andlaşması azınlıklara yer vermemiştir. 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi de azınlıkların sözünü etmiyor. Oysa, on-sekiz yıl sonra, Medeni ve Siyasal Haklar Uluslararası Andlaşmasının 27’nci Maddesi

etnik, din ve dil azınlıklarını kapsamına almıştır. 1978'de de B.M. İnsan Hakları Komisyonu azınlıklar hakları bildirisine ilişkin çalışmalara başlamış, aynı komisyonun kurduğu Çalışma Grubu hazırlanan tasarımı 1980'den 1984'e kadar tartışmış ve "azınlık" kavramının tanımına gerek duyararak, Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonunu böyle bir tanımın yapılabilmesi için bir araştırma yürütmekle görevlendirmiştir.

Milletler Cemiyeti döneminde Uluslararası Daimî Adalet Divanı Versailles düzenine (1919) dayalı bazı "istişarî mütalaalar" vermiş, B.M. yapısı içindeki Uluslararası Adalet Divanı ise, bu konuya ilişkin çalışma yapmamıştır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin durumu da aynıdır. 1950'de Roma'da imzalanan İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunması Konvansiyonunda azınlık haklarına ilişkin bir madde yoktur. Avrupa Mahkemesine (örneğin, Belçika'da 1968'deki dil çatışmaları, İsveç okullarında 1973'de ortaya çıkan din eğitimi sorunu ve İngiltere'de Müslüman azınlığın durumu konusunda 1973'de doruğa çıkan) bazı sorunları getirme girişimleri olduysa da, hiçbirinde azınlıkların tanımı yapılmamıştır.

Öte yandan, insan haklarına saygının temelinde yatan bazı ana ilkelere tüm azınlıklar için geçerliyse de, yeryüzünün çeşitli yörelerindeki ülkelerde birbirinden farklı tarihsel, ekonomik ve toplumsal devinimler sonucu ortaya çıkıp gelişen azınlıkların kendilerine özgü özellikleri kuşkusuz vardır. Giderek, azınlıkların ortak temel sorunları da olabilir. Zaten, uluslararası toplum "azınlık sorunları" diye birşeyin varlığını kabul etmiştir; bir süredir de onları koruma yollarını araştırmaktadır.

Bu noktada azınlıkların nasıl oluştuklarına ve azınlık sorununun ortaya nasıl çıktığına kısaca bakmak yararlıdır. Tarihin her döneminde aynı devlet sınırları içinde çoğunluktan farklı bazı gruplar çeşitli nedenlerle oluşmuştur. Ancak, sorun bazı Avrupalıların başka anakaralara göç etmeleriyle önemli boyutlar kazanmıştır. Bunların yeni topraklara yerleşmeleri sonucu Kuzey ve Güney Amerika, Avustralya, Güney Afrika ve Sibiryada genelde avcılıkla geçinen ve aralarında Taş Devri çiftçiliği yapanların da bulunduğu "yerli halklar"ın bir çeşit azınlık statüsüne itildikleri doğrudur. Avrupalılarla temasın ilk yıllarında büyük can kaybı bir yana, yaşamlarını sürdürecektense kadar şanslı olanlar yabancıların pek iltifat etmeyecekleri çöl, dağ, orman ya da tundra gibi daha az çekici bölgelere yerleşerek saldırılardan korunma yollarını aradılar.

Atlantik Köle Ticareti Döneminde yaklaşık yüz milyon siyah Afrikalı önce İngiltere'ye, sonra Yeni Dünya'ya göç ettirilerek buralarda çoğunluktan birçok yönlerden farklı, daha doğrusu, aşağı bir azınlık duru-

muna sokuldu. Üstelik, bunlar kendi topraklarında Demir Çağına girmiş gruplardandı. "Geri" gibi görünüşleri üç-yüz yıl kadar köle muamelesine uğramış olmalarındandı. Afrika'da ya da Hindistan gibi başka toprak parçalarında yabancıların çoğunluk üstündeki egemenlikleri kimi kez jenetik, kimi kez teolojik, kimi kez de ideolojik nedenlere bağlanmağa çalışarak anlatılmışsa da, azınlığa bu baskı ve sömürünün gerçek nedeni bir tarafın üstün ekonomik güce ve üstün silâhlara sahip olmasıydı.

Sömürgeciliğin ve onu izleyen Emperyalizm Çağı'nın azınlıklar üstünde olumsuz etkileri olduğu genelde kabul edilir. Ne var ki, sömürgeciliğin başlattığı dönemin etkileri yalnız azınlık değil, çoğunluk üstünde de olumsuzdu. Sömürgeciler, ayrıca, azınlıkları birbirine ve çoğunluğa karşı kıskırtmış, bununla da kalmayıp "insanlık adına" görünümü altında ve çoğu kez silâh zoruyla uluslararası düzeyde de müdahalelerde bulunmuşlardı. Aynı çevreler azınlıklardan başkalarına saldırıya geçmek ve savaş çıkarmak için de yararlanmışlardı.

Başka türlü bir azınlıklar grubu belirli emek ya da teknik maharet biçimlerinin bulunmadığı sömürgelerde oluştu. Daha önceleri siyah kölelerin şeker kamışı tarlalarında çalıştıkları Moritius, Natal, Karayipler, Guyana ve Fiji'ye On-dokuzuncu Yüzyılın ortalarından sonra Hintli tarım işçileri bu nedenle gelmişlerdi. Gene Hintli tüccar, zanaatkâr, asker ve alt düzeyde bürokrat Malaya ve Birmanya'ya, Doğu ve Orta Afrika'ya ve Pasifik'in bazı bölgelerine de göçmüşlerdi. Benzeri rolleri Güney-doğu Asya'daki Hollanda, Fransız, İngiliz ve Amerikan sömürgelerinde Çinliler, Batı Afrika'da Lübnanlılar ya da Belçika Kongosunda Yunanlılar ve Kıbrıslı Rumlar oynadılar. Bu azınlıklar sömürge yönetimi süresince güvenlik içindeydiler. Asıl yerli halka oranla ekonomik ve toplumsal hakları, çoğu kez, çok daha fazlaydı. Sömürge dönemi geride bırakılıp, yerli halk onları kendi ilerlemeleri önünde engel olarak görünce, onların konumları daha da eğreti oldu.

Emperyalizm Çağı'nın ortaya çıkardığı azınlık sorunlarıyla Avusturya-Macaristan ya da Osmanlı İmparatorluklarının parçalanmalarıyla gördüğümüz azınlık sorunları birbirinden farklıdır. Son iki imparatorluğun deneyimleri de birbirine benzemez. Örneğin, Osmanlı devleti ilk yüzyıllarda "millet" sisteminin uygulandığı çok-uluslu ve zamanına göre oldukça ileri sayılması gereken bir devlettir. İslâm hukukundan kaynaklanan bu sistemden ise, bugünkü anlamda milliyetler ya da milliyetçilik değil, din kitabında "millet-i İbrahim" kavramından geliştirilen "din" toplulukları kastediliyordu.

Osmanlı ya da benzeri devletlerin nasıl ve neden oluştuğu bir yana, bunların parçalanmalarıyla Avrupa'nın göbeğinden Orta Doğu'nun kıyı

seritlerine kadar çeşitli yerlerde azınlıkların ve onlarla birlikte birtakım sorunların ortaya çıkması olayına gelelim. Romanya'da Macarlar, Bulgaristan, Yugoslavya ve Yunanistan'da Türkler, Avusturya'da Slovenler ve Hırvatlar ya da Çekoslovakya'da Almanlar bu oluşumdan doğan örneklerdi. Okadar ki, iki cihan savaşı arasında bugün Yugoslavya denilen ülke Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı olarak biliniyor, bu krallıkta ayrıca başka azınlıklar da bulunuyor, Çekoslovakya kendi adını bile "Çek" ve "Slovak" denen iki ayrı halktan alıyor, Türkiye ve Yunanistan ortaya çıkan eski imparatorluk sorununu "azınlık değiş-tokuşu", yani (İstanbul'daki Rumlarla Batı Trakya'daki Türkler dışında) Türk ve Rum azınlıklara yer değiştirmek yöntemiyle çözmeye çabalıyordu.

Asya ve Afrika'da sömürge imparatorlukları çözümlenince azınlıklar yönünden Avusturya-Macaristan ya da Osmanlı İmparatorluklarının mirasını anımsatan benzerlikler ortaya çıktı. İngilizler Hindistan'dan çekilirken sınır bölgelerinde özümsemeden yaşayan Naga ve Mizo örneği halklar yeni Hindistan Cumhuriyetine olduğu gibi kaldı. Güney-doğu Asya'nın tüm çağdaş devletlerinde genelde sınır bölgelerinde yoğunlaşmış olan "dağ halkları" yaşıyorlardı. Sömürge yönetiminin seksen yıl kadar sürdüğü Afrika'da 1960'larda baş gösteren ve önünde durulmaz süreç sonucu kurulan elli kadar yeni devlet neredeyse yaklaşık bin çeşitli dili ve ondan da fazla etnik topluluğu karmaşık sınırlar içinde barındırır duruma geldi. Okadar ki, sözkonusu sınırlar geçen yüzyılın sonunda sömürgeci ve emperyalist devletlerce ve yerli halklara hiç danışılmadan onların etnik, dil ya da dinsel yönden coğrafi dağılımlarını hiç dikkate almadan, hattâ Avrupalı devletlerin "karşılıklı büyüme" ilkeleri gereği sınırları uluslararası konferans masaları üstünde cetvelle çizip kabileleri ve halkları peynir gibi keserek oluşturmuşlardı. Bunun bir sonucu önceleri tek bir birim olan gruplardan bir bölümünün dil, din, mezhep ve ekonomik pazar yönünden bir emperyalist devletin etki alanına, öbür yarısının da her yönüyle değişik başka bir etki alanına bağlanarak birbirine yabancılaşmasıydı. Bu nedenle, örneğin Ewe ya da Somali halkları kullandıkları tapınaklarına kadar başka başka yabancı devletler arasında parsellenmiş oluyorlardı. Bazı durumlarda, örneğin, Nijerya'da İbo, Uganda'da Ganda, Kenya'da Luo ve Tanzanya'da Çagga'ların durumunda görüldüğü gibi, sömürge döneminde sayıca fazla olanlar, geri kalanlara oranla, daha ayrıcalıklı olabiliyor ve yerli halklar arasında çatışma bağımsızlıktan sonra ortaya çıkıyordu. Sömürge döneminde çoğunluk olan Kıbrıslı Rumlar da ayrıcalıklarını bağımsızlıktan sonra da sürdürmek istemiş ve ikinci topluluk olan Türklerle çatışmışlardı. Bunlara Fransa'da Korsikalı ve Breton, İspanya'da Basque, İngiltere'de Celt ve İskandinavya'da Lapp'lar gibi özümsememiş ve sınır bölgelerine yakın yerlerde kalmış azınlıkların durumları benzemez.

Nihayet, 1960'lardan sonra bazı az varlıklı ya da az gelişmiş ülkelerden endüstrileşmiş ülkelere işçi göçü başladı. Bu akım çok sayıda Türk ve Yugoslavı Batı Almanya, Belçika ve benzeri komşu devletlere, Pakistanlı ve Batı Hind Adaları yerlilerini İngiltere'ye, Cezayirliyi Fransa'ya, Moluccalıları Hollanda'ya, Yunanlı ve Maltalıları Avustralya'ya, Meksikalıları da Amerika'ya göç ettirdi. Sermayeleri olmayan bu yabancıların farklı oldukları giyim-kuşamlarıyla belli oluyor, kirli ve güç işlerde çalıştırılıyor, büyük kentlerde kötü konutlarda yaşıyorlardı.

Yukardaki anlatım da gösteriyor ki, hiç değilse bazıları için azınlıklar diye bir kavram ve onların birtakım sorunları vardır. Ancak, kavramın bir tanımının yapılması da gereklidir. Geçerli bir tanım verebilmek için yola çıkan birtakım araştırmacılar (örneğin Kanadalı uzman Jules Deschênes) bazı kavramları, yani "yerli halklar" ve "yabancı işçiler" gibi yurttaş olmayan ama bir ülkede en azından uzun süre oturanları, "azınlıklar" içine sokmamayı yeğlemişlerdir.

Azınlıklar dışında sayılması yer yer ağır basan "yerli halklar" genellikle sömürgecilik çağı işgâllerinden önce bir toprak parçası ya da onun bir bölüntüsü üstünde yaşamış olan ama sonra oluşan toplum içinde ağırlıklı bir varlığa sahip olamamalarına karşın, etnik özelliklerini gelecek kuşaklara aktaran topluluklardır. Bu türlü yerli halklara Amerika, Avustralya ve Sibiry'a'da rastlanmaktadır. Örneğin, Kanada Anayasasının 15, 16, 23 ve 29'uncu Maddelerinin azınlıklara ve 25, 35 ve 37'nci Maddelerinin de yerli halklara ayrıldığına bakarak, bu grup insanların hiç değilse bazı resmî çevrelerce azınlıklar dışında ele alındıklarını söyleyebiliriz. Bu türlü halklar da genelde azınlık kavramı çerçevesinde değerlendirilmek istemiyorlar.

Yabancı işçiler değişik tipte sorunlar yaratmaktadırlar. Avrupa'daki azınlıkların uluslararası korunmasına ilişkin bir araştırma yayınlamış olan Tore Modeen yurttaş olmayanların azınlık kavramından çıkarılmalarını istemektedir. Gerçekten, yabancı topraklarda çalışan işçiler anayurtlarının yurttaşlığını sürdürmektedirler. İşçilerin yanıbaşında siyasi göçmenler de vardır. 1917'de Rusya'dan, 1956'da Macaristan'dan, 1968'de Çekoslovakya'dan, 1973'de Şili'den, 1974'de Etyopya'dan ya da 1981'de El Salvador'dan göçenler kendilerini asıl ülkelerinde bir çeşit azınlık gibi görürken, yeni gittikleri yerlerde de başka türlü bir azınlık olmaktadır. Bu çerçevede Orta Doğu'nun Arap ülkelerine ve başka yerlere yayılmış olan Filistin göçmenleri bir azınlık mıdır? Konuyu daha geniş kapsamlı düşünürsek, Filistin sorunu yalnız bir göçmen sorunu değildir.

Görülüyor ki, daha ilk adımda, yani kavramın tanımı aşamasında önemli kapsam ve yorum farklılaşmaları vardır. "İnsan hakları mı, azın-

lık hakları mı?" ya da nelerin bu kavramın dışında tutulması gerektiğine dair çeşitli görüşlerden sonra, azınlık deyiminin kendi içine yönelik anlatım biçimlerinde de birbirleriyle uyuşmayan yaklaşımlar bulunmaktadır.

Burada azınlık grupları ile o grubun üyeleri arasında öngörülen önemli bir farkı da belirtmek gerekir. Birinci Cihan Savaşını izleyen 1919 Versailles Barış Andlaşması, yarattığı bir seri andlaşmalar zinciriyle, Milletler Cemiyeti'nin kanatları altında azınlıkları korumaya yönelik bir rejim kurmuştu. Aslında, bu andlaşmalar azınlıklardan çok, belirli azınlıklara mensup kişileri koruma eğilimindeydi. Böylece, hem azınlık üyelerinin hakları korunuyor, hem de ülkelerin parçalanmaları önleniyordu.

Bu geleneği Birleşmiş Milletler de sürdürdü. 1966 tarihli Andlaşmanın 27'nci Maddesi de "azınlıklara mensup kişiler" in korunmasından söz etmektedir. Bu yorum ayrılıkçılığa, yani kopup ayrılma düşüncesine karşıdır. B.M. azınlık haklarından söz ederken ulusal birliği bozmak gibi bir hedef gözetmemektedir. İnsan Hakları Komisyonu Çalışma Grubu da "azınlıklara mensup kişilerin hakları" sözlerini kullanmaktadır. Her azınlık bir gruptur; ancak, bunların haklarını saptama sorunu ortaya çıktığında, bir azınlık mensubu olarak kişinin hakkı ağırlık kazanmaktadır.

Göze çarpan bu itirazlara karşın, birçok kişi ya da çevreler azınlığı şöyle tanımlayabilir: Etnik, dil ya da din yönünden birtakım özellikleriyle başka gruplardan ayrılan, ülke nüfusunun yarısından azını oluşturan, ege-men grup içinde yer almayan, içinde yaşadığı ülke-devletin yurttaşı olan, kendi içinde dayanışması, özelliklerini sürdürme ortak iradesi bulunan ve çoğunlukla gerçekte (de facto) ya da hukuken (de jure) eşitlik arayan bir grup.

Ne var ki, böyle bir tanım üstünde de genel bir anlaşma yoktur. Örneğin, Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonuna ek protokol hazırlanırken, Avrupa Konseyi "etnik azınlık" sözlerini "ulusal azınlık" kavramının içinde saymış, ama öte yandan, B.M. uzmanı F. Capotorti ise, "ulusal" sözcüğünü "etnik" kapsamı içine almıştır. Başka bir örnek olarak, dil bazı yerlerde azınlığı çoğunluktan ayıran bir öğeyse de, kimi kez çoğunluğun konuştuğu dil bile, onun farklılığını öteki devletlerden yeterince belirlemez. Örneğin, İngilizce İngiltere'de, A.B.D.'nde, Kanada'nın bazı yerlerinde, Hindistan, Yeni Zelanda, Avustralya ve Güney Afrika gibi eski İngiliz Uluslar Topluluğu (**British Commonwealth**) topraklarında, Fransızca Fransa ile Belçika, İsviçre ve Kanada'nın bir kısmında ve Haiti ya da Senegal gibi eski Fransız sömürgelerinde konuşulmaktadır. Bu örnekler çoğaltılabilirse de, dilin bile yeterince ayırıcı bir öğe olmadığı ortadadır. Gene kimi araştırmacılar (örneğin, P. de Azcárate) dinin bir azınlık için yeter derecede belirleyici olmadığını ve ekonomik ya da kültürel baskı örnek-

lerin yanında dinsel baskının önemsiz kaldığını ileri sürmektedirler. Bu görüş rakam yönünden desteklenebilirse de, İran İslâm Cumhuriyeti'nde Bahailerin ve Pakistan'da Ahmedilerin durumu din, hattâ mezhep ögesinin bazı koşullarda önemli olabileceğini göstermektedir. Pakistan'ın kendi 1947'de Hindistan'dan din ögesi nedeniyle kopmuş, ama beraberinde sürüklediği Doğu Bengal'i din birliğine rağmen 1971'de kaybetmişti.

Azınlığın ülke nüfusunun geri kalan kısmına göre sayıca daha az olduğu genelde kabul edilir. Ama bu yargı bile kolay kabul edilebilecek cinsten değildir. Salt "sayı" ne dereceye kadar kapsamlıdır? Bir ülkede üç ya da daha fazla azınlıklar oluşabilir ve bir anlama hiçbiri azınlık değildir. Bir azınlığın belirli bir rakama, yani bir asgariye ulaşmış olması gerekir mi? Bu soruya matematiksel bir yanıt vermek olanaksızdır. Giderek, bir azınlığın sayıca azınlık olması gerekir mi? Hindli ozan Rabindranath Tagore "bir azınlığın çoğunluktan daha fazla" olduğunu söylerken kastettiği başka bir anlam var. Etimolojik yönden, azınlığın kendine benzemeyenlere oranla daha az kalabalık olması düşünülürse de, böyle bir başlangıç noktasının yanlış ya da yetersiz bir varsayım olduğu da akla geliyor. Bazılarına göre, azınlık bir etimoloji değil, bir toplumbilim sorunudur. Bu nedenle, bir grubun üyelerinin kaç kişi olduğu önemli değildir. Toplum heterojen ve bir grup başka bir grubun sultası altındaysa, rakamlar ne olursa olsun, toplumbilim açısından bir azınlık durumu sözkonusudur. Bunun ilk akla gelen örneği Güney Afrika'da beyazların diktatoryası altında ezilen siyahlardır.

Ancak, böyle bir tanıımı çok fazla genelleştirmeden önce dikkatli olmak gerekir, çünkü o taktirde, yeryüzü insanların büyük bir çoğunluğu şu ya da bu yönden azınlık durumuna girerir. Okadar ki, birçok büyük örgütlenmelerde bile bir avuç kararlı kişi yönetimi ele geçirerek çoğunluğun eylemini yönlendirmektedir. Bazı sendikalarda, din kuruluşlarında, giderek siyasî partilerde olan budur. Ama gene de bu aşırılıklar Güney Afrika'da bir avuç beyazın siyahları ezdiği gerçeğini gizleyemez. Dahası, baskı ve sömürü altında olan çoğunluk "koruma" değil, "kurtuluş" istemektedir.

Öte yandan, egemen olan azınlığın haklarını korumak diye birşey sözkonusu değildir. Bir an önce çoğunluğa katılmak ve onun içinde erimek isteyen azınlık için de sözkonusu olmayacağı gibi. Kaldı ki, azınlıkların ancak bir kısmı çoğunluğa katılmak istemekte, bir kısmı çoğunluğa karşın özelliklerini koruma ya da geliştirme yollarını araştırmakta, bir kısmı da çoğunlukla bazı yönlerden birleşmeyi, bazı yönlerden de ayrı durmayı yeğlemektedir. Bu durumda, "sayı" konusunda da herkesi doyuracak bir yanıt bulmak güçtür.

Azınlıkların tanımında “ortak irade” kavramı da tüm ilgilenenlerin gelişigüzel kabul edebilecekleri bir koşul değildir. Örneğin, bu özellik Afrika’ya uygulanacak olsa, birden fazla devlet toprağı üstüne yayılmış olan çok sayıda azınlık ortaya birçok toprak bütünlüğü sorunu çıkaracaktır. Ayrılma ya da bir azınlığın bağımsızlığı devletin toprak bütünlüğünü, hattâ yaşamını tehdit ettiği ve kamu düzenini bozduğundan genelde benimsenen bir eğilim değildir. Ayrılma girişimine son zamanlarda verilebilecek (başarısız) bir örnek Nijerya’da İbo’ların durumudur. İbo deneyinde görüldüğü üzere, örnek başarısızsa, ayrılma girişimi suçlanmakta, Doğu Bengal’in Pakistan’dan kopup Bangladeş olması olayındaki gibi başarılı olursa, bu oluşum tanınmaktadır.

Tarih örneklerine genel olarak bakarsak, sanki imparatorluklardan ayrılma geçerli, ama cumhuriyetlerden kopma gereksizdir. Nitekim, Üçüncü George’un İngiliz İmparatorluğundan kopan (1776) on-üç Amerikan kolonisi seksen-beş yıl sonra İç Savaş’ta (1861-1865) “Güney”in kendinden ayrılma girişimini onaylamamış, onu silâh zoruyla durdurmuş ve bu müdahalesi de yerinde görülmüştür. Birinci Cihan Savaşı sonunda Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları dağıtılmış, ancak bu önlem yalnız yenilenlere uygulanmış, İngiliz ve Fransız İmparatorluklarına dokunan olmamıştır. Bu son ikisinin sırası ise, İkinci Cihan Savaşından sonra gelmiştir, o da bir farkla. 1919’da yeni devletler için genelde ulusal sınırlar aranmış, 1945’de bu ilke (biraz da konunun zorluğu karşısında) dikkate alınmamıştır.

Ayrılarak bağımsız bir devlet kurma insan ilişkilerinin bütünüyle kopması demektir. Hiçbir azınlık, genelde, yaşam tahammül edilmez ölçülere varmadıkça, yani bıçak kemiğe dayanmadıkça, ya da uluslararası çerçeve, hattâ dış destek, başka bir deyişle, yabancı kıskırtması olmadıkça, genelde, böyle bir ayrılmaya doğru bir adımın beraberinde getireceği tehlikeleri de göze alarak bu işe kalkışamaz. Biafra’lıların yanlış hesabı bu halka pahalıya patlamış, Doğu Bengallilerin ise, daha uygun bir çerçevede doğru hesabı onlara Bangladeş’i kazandırmıştır.

Aslında, bazı azınlıkların (hangi açıdan bakıldığına göre değişen) endişesi iki kenarı da kesen bir bıçak gibidir. Çoğunluğu azınlığın sorunlarına eğilmeye zorlayabileceği gibi, baskıyı da arttırabilir. Bu tepkiler koşullara göre uzayan ya da kısalan farklı, giderek çelişkili davranışları kapsayabilir. Bu durumda, azınlıkların kendilerini “kurtaracaklarını” söyleyen militan bir kadroya, gene koşullara göre, kimi kez sempati, kimi kez korku, kimi kez de nefretle baktıkları söylenebilir. Azınlıkların bir bütün olarak da, bir kişi olarak da, ne istedikleri zamandan zamana değişecektir. Hattâ, azınlık çoğunluğun yanında bir türlü, kendi azınlığının en aşırı uçları önünde başka bir türlü ve nihayet en yakın dost ve akraba

çevresinde daha da başka hareket edebilir. Kısaca, azınlıklar her zaman azınlık gibi tavır almaz. Bir kadronun ya da bir dış gücün istediği biçimde hareket etmesi de beklenemez. Yerine ve zamanına göre, toplumsal bütünleşmeden yana da olurlar, ayrılıkçı eğilimler de güç bulabilir, ekonomik yönden bütünleşme yanlısı gibi de göze çarpabilirler. En aşırı isteklerde buldukları zaman bile, yalnızca bir pazarlık taktiği göttükleri de vâkidir. Ancak, çoğunluk ifade edilen aşırı isteklerin gerçek eğilimi yansıttığına inanmış da olabilir. Azınlık kendi içinden gelen ya da dışardan yollanan militan bir grubun baskısıyla belirli bir çizgide görünmek zorunda da kalabilir. Bazı durumlarda, bir azınlık ne toplumsal ya da ekonomik bütünleşme, ne de ayrılma yanlısıdır. Bazı yazarlara göre, en azından bir grup Kırım Tatarı ne bugün yaşadıkları Sovyet Özbekistanı ve çevresiyle bütünleşmekten, ne de genel çerçeveden kopmaktan yanadır. Ama bunlar “aşırı” örnekler olduktan başka, yorumların ne derece doğru olduğu da tartışma götürür.

Gene de tüm söylenenlerden devletlerin toprak bütünlüğü konusunda çok duyarlı oldukları sonucu çıkmaktadır. Devletler iç işlerine karışılmasını da genelde istemezler. Bir devlet kendi topraklarında egemen olduğu için onun iç işlerine, birtakım öneriler, örgütlü baskı, ekonomik önlemler ya da silâh zoruyla karışılmaz. İç işlerine karışmama hiç değilse teorik olarak saygı duyulan bir ilkedir. Bu ilke Birleşmiş Milletler Andlaşması Madde 2/7 ve B.M.’in bazı açıklamalarında görülmektedir. Bu anlayış “Helsinki Nihâî Senedi” diye anılan önemli belgenin “Altıncı ve Yedinci İlkeleri”ni de oluşturmaktadır.

Ne var ki, iç işlerine karışmama her zaman izlenen bir ilke de olmamıştır. Özellikle Emperyalizm Çağında, daha çok, güçsüz toplumlara çeşitli biçimlerde müdahalelerde bulunduğu gibi, bu türlü eylemler hukuksal kalıplara da uydurulmak istenmiş, 1860’da Suriye’ye, 1875’de Bosna’ya ve 1878’de Kıbrıs’a müdahaleler olmuş ve benzeri olaylar 1878 Berlin Andlaşmasıyla hukuksal bir içeriğe kavuşturulmuştur. Hattâ, Alman hukukçu Bluntschli insan haklarının sözkonusu olduğu yerde dış müdahale hakkının doğduğuna ilişkin düşünceler de (*intervention d’humanité*) üretmiştir.

İnsan haklarının, bu arada azınlık haklarının korunması konusunda ortak sorumluluk eğilimi, yukarda kısaca değinildiği gibi, Birinci Cihan Savaşından sonra yapılan bazı andlaşmalarda ve Milletler Cemiyeti’nin birtakım eylemlerinde somutlaşmıştır. Azınlıkların korunmasına ilişkin andlaşmalar Çekoslovakya, Romanya, Yunanistan ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile yapılmış, öte yandan Avusturya, Bulgaristan, Macaristan ve Türkiye ile yapılan andlaşmalara da azınlık maddeleri konmuştu. (Bu hükümler 1947 Barış Andlaşmalarında da bir ölçüde yenilendi). Türk-Yunan

ve Yunan-Bulgar azınlıkları için değiş-tokuş andlaşmalarına varılmış, Almanya ve Polonya Yukarı Silezya'yı aralarında bölüşmüşlerdi. Arnavutluk, Baltık ülkeleri, Finlandiya ve Irak da Milletler Cemiyetine üye olurken azınlıklarını koruyacaklarına ilişkin resmî açıklamalar yapmışlardı.

Milletler Cemiyeti'nin 1920'de kabul ettiği bir rapora göre, bu uluslararası örgüt azınlık haklarının bir çeşit "garantör"ü olacaktı. M.C., zamanla, azınlıkların başvuruları için bir yöntem de geliştirdi. Başvuru imzasız ya da temsil yetkisi olmayan bir kaynak tarafından yapılmayacak, belirli bir yol izlenecekti. İlk on yıl üç-yüz başvuru oldu; bunun yarısı kabul edildi, sekizi Cemiyet Konseyine ulaştı ve ikisine ilişkin karar alındı. Almanya ve Polonya'nın bu sisteme bir süre sonra cephe almalarına karşın, ilk on yıl içinde Polonya, Yukarı Silezya, Bulgaristan, Türkiye ve Yunanistan'da azınlık değiş-tokuşuna ilişkin olaylar Uluslararası Daimî Adalet Divanı'na gitti. Cemiyet Konseyi aynı Divan'dan Arnavutluk ve Yukarı Silezya'da azınlık okulları ve Danzig'in yönetimiyle ilgili "istişarî mütalaa"lar aldı. Özetle, M.C.'nin ilgisi sınırlı, müdahaleleri az ve etkisi zayıf oldu.

1945'den sonra azınlıklara ilişkin uluslararası tavırlar, B.M. üyelerinin kısa sürede birkaç katına çıkması, teknoloji ve doğal kaynaklardan yararlanmada ortak çıkarların gereği ve bazı akımların ortaya istikrarsız toplumlar çıkarması sonucu ister istemez değiştı. Bir yandan halkların kendi geleceklerini kendilerinin saptamaları hakkı onaylanırken, öte yandan müdahale düşüncesi yandaş toplamamağa başladı. Özellikle 1955'den sonra, sömürge yönetimi ya da Güney Afrika'ya özgü bir ırkçılık olan **apartheid**'i içermedikçe B.M.'in ilgisi daha da daraldı. Ulusların ya da halkların kendi geleceklerini kendilerinin saptaması ilkesine bağımsızlığa kavuşmakla yeterince uyulduğu, ayrıca sözkonusu halklara, sayıca ne denli ufak olurlarsa olsunlar, bağımsızlık verildiği vurgulandı. Daha önemlisi, eski Belçika Kongosu'nun Katanga bölgesinde ayrılıkçı eğilimin dünün sömürge devleti (Belçika) tarafından desteklenmesi ve bu desteğin altında zengin doğal kaynaklara yeniden egemen olma siyasetinin yattığı düşüncesi konuya başka boyutlar kazandırdı. Okadar ki, bazı ülkeler, örneğin S.S.C.B. Kongo'ya B.M. müdahalesini bile "kollektif bir sömürgecilik" olarak eleştirdi. Bu nedenle, B.M.'de İnsan Hakları Komisyonu'na bağlı Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt-Komisyonu son birkaç yıldır azınlıklar konusuyla az ilgilendi.

Azınlıklar konusunda değişen uluslararası tavırlar bir yana, yeryüzünde azınlıklar ve bir okadar çeşitli uygulamalar bulunmaktadır. Azınlık sorunlarına bir çözüm olarak genelde eşitlik ya da federal bir birlik düşünülmektedir. Sovyetler Birliği ya da İsviçre örneklerinden Kıbrıs'taki kalıcı ve adil, iki bölgeli ve iki toplumlu federal devlet eğilimlerine kadar bu çözümde de başarılı ya da başarısız deneylere rastlanmaktadır. Fede-

rasyon yolunu seçmiş kimi toplumlarda gruplardan birinin ötekilere baskısı ya da egemenliği altına almak istediği de görülür. Federasyonun içindeki grupların bir hiyerarşi görünümünde sıraya dizildikleri de olmuştur. Ama böyle bir düzende eşitlik yoktur. Öte yandan, bazı Avrupalılara göre bile, tüm insanlar doğal olarak eşit doğarlarsa uygulamada şu ya da bu biçimde hiyerarşik bir düzende yaşarlar. Hint kast sistemine göre ise, doğal olan eşitlik değil, hiyerarşidir.

Bu noktada çeşitli anakaralardaki azınlık örneklerine bakmak yararlı olabilir. Avrupa ve Asya'ya yayılan Sovyetler Birliği çok-uluslu federal bir devlettir. On-beş "Birlik Cumhuriyeti"nden başka, onların altında sırasıyla "Özerk Cumhuriyetler", "Özerk Bölgeler" ve "Ulusal Topraklar" yer alır. Bunların herbirinde egemen bir ulus ya da halk varsa da, onların içinde de birtakım azınlıklar görülmektedir. Birlik Cumhuriyeti'nden Ulusal Toprağa kadar her yönetimsel birim Yüce Meclisin iki tâli meclisinden birini oluşturan Milliyetler Meclisi'nde ayrı ayrı temsil edilirler.

Yönetim açısından kantonlara ayrılmış olan İsviçre'de Fransızca, Almanca ve İtalyanca (hattâ Romansch dilinde) konuşan yurttaşlar arasında eşitlik olduğu genelde kabul edilir. Ama İsviçre'de de konuk işçilere karşı farklı bir muamele gözlemlenmektedir. Batı Avrupa'da İskoçya, Brittany, Katalonya, Sicilya ve Bavarya gibi yerlerde merkezci ulus-devletin oluşturduğu kurumlara karşı, farklı ve değişen yoğunlukta da olsa, sesler yükseltilmiş, güçlü yöresel kimlik ağır basmıştır. Ama bu örneklerin hiçbiri Belçika'daki kadar ciddi boyutta sayılmaz, çünkü bu ülkede birbirinden farklı iki etnik topluluk vardır: biri Alman ırkından olup Hollanda dili konuşan ve kuzeyde yaşayan Flâmanlar, öteki de Lâtin kökenli, Fransızca konuşan ve güneyde toplanmış olan Wallon'lar. Üstelik, başkent Brüksel Flâman toprağı içine girmiş, daha çok Fransızca konuşulan bir ada gibidir.

İngiltere'de İrlandalı azınlığa ilişkin olarak çıkan sorunlar yaygın olarak bilinmektedir. Ne var ki, "Kuzey" ve "Güney" olarak iki İrlanda vardır ve Britanya'ya bağlı olan Kuzey İrlanda'da Protestan bir azınlık, bağımsız İrlanda Cumhuriyeti'nde de Katolik bir azınlık yer almaktadır. 1930'larda İspanyol İç Savaşının çıkmasına katkıda bulunan Catalans ve Basques özerklik istekleri bugün de İspanya'nın siyasal istikrarını bozabilir. (Finliler, Macarlar ve bazı Orta Asya kavimleri gibi) Finno-Ugrian etnik gruba dahil olan Lapp'lar (Sami) Norveç, İsveç ve Finlandiya'nın kuzeyine yayılmışlardır. O kadar ki, bu üç devletin kuzeyinde birbiriyle bağlantısı olan aynı halkın üç bölüntüsü yaşamaktadır.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçalanmasından sonra üç milyon kadar etnik Macar (Magyar) bu çok-uluslu imparatorluktan do-

ğan yeni devletlerin, yani Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın sınırları içinde kalmıştır. İkinci Cihan Savaşından sonra "Karpattar-altı Ruthenia"nın Çekoslovakya'dan Sovyetler Birliği'ne geçmesiyle Orta Avrupa kökenli bir miktar Macar Sovyet federalizminin bir parçası olmuştur. Macar devletinin dışında en büyük Macar kitlesi Romanya'nın bir parçası olan Transilvanya'da (eski Erdel) yaşamaktadır. Avusturya'nın Carinthia, Burgenland ve Styria bölgelerinde Sloven ve Hırvat azınlık sorunları zaman zaman alevlenerek sürüp gitmektedir. Yugoslavya ise, çok-uluslu bir federasyondur. Altı cumhuriyette Hırvatlar, Sırlar, Makedonlar, Karadağlılar (Montenegrin), Slovenler ve Müslümanlar yaşar. Müslümanlar içinde sayılan Arnavutlara ilişkin olarak komşusu Arnavutluk ile anlaşmazlığı vardır. Yugoslavya'da Arnavutların ve Avusturya'da Sloven ve Hırvatların durumları azınlıkların tavırlarını coğrafi dağılımın ve başka yerlerdeki çoğunluğun etkilediğini göstermektedir. Bu iki örnekte de Yugoslavya ile Arnavutluk kendinden saydığı azınlıklarla ilgilerini sürdürmektedirler. İkinci Cihan Savaşı'nın birkaç yıl öncesinden başlayarak, Almanlar da Çekoslovakya'daki Alman azınlıkla ilgilenmişlerdi. Ne var ki, Çekler Alman azınlığa genelde iyi davranmış, fakat bu doğru tavır birçok Almanın Çeklerin kuyusunu kazan Naziler olmasını engellememiştir. Bulgarların (oradaki Türkleri Bulgar sayması gibi) Makedonları da bir Bulgar halkı kabul etmesine karşın, Yugoslav federasyonu içinde ayrı bir cumhuriyeti olan Makedonlar ayrıca Bulgaristan'da da, Yunanistan'da da yaşamaktadırlar. Nihayet, Yugoslavya 750.000'ini, Hollanda 35.000 kadarını ve İsveç de 1000 dolayında Çingeneyi (Rom) yerleştirmeyi kabul etmişse de, Hitler Almanyasının bir çoğunu öldürdüğü bu insanlar Avrupa'da genelde hemen hemen her yerde reddedilen bir azınlık muamelesi görmüşlerdir.

Orta Doğu geçmişte ve bugün bazı azınlıkların, hattâ din ve mezheplerin savaşımına sahne olmuştur. Bütün Müslümanları "Ümmet" çatısı altında gören İslâm dininin getirdiği hukuk "dimmi"lerin, yani Müslüman olmayanların haklarını da kendi anlayışı içinde garanti altına almaktaydı. Arap ve Osmanlı İmparatorluklarında uygulanan bu anlayış ne Haçlı Seferlerini, ne de On-dokuzuncu ve Yirminci Yüzyıllarda bazı Avrupa devletlerinin "azınlıklar adına" müdahalelerini önledi. Geçmişte (1860) Fransız müdahalesine sahne olan Lübnan'da çok yanlı bir sorun olan bugünkü (1975-) iç savaş azınlık konusunun dış müdahalelerle içiçe olarak nelere mâl olabileceğini açıkça göstermektedir.

Orta Doğu'da çoğunluk olmak isteyen ve bunu bir ölçüde başaran azınlık örnekleri de vardır. Osmanlı yönetiminde genelde eşitliğin egemen olduğu Filistin'de Yahudiler 1947'ye kadar kesin olarak bir azınlıkken, daha sonra çoğunluğu, yani Arapları o topraklardan çıkarma ya da kaçır-

ma yollarını aramışlardır. Doğu Anadolu'da ve Kafkasya'da Ermeniler de, özerklik ya da bağımsızlık düşüncelerine yer verdikleri yıllarda, çevrelerindeki Müslüman çoğunluğu, bu kez, yabancı devletlerle işbirliği sonucu, çıkarıp sunî yollardan çoğunluğu oluşturma çarelerini düşünmüşlerdir.

Filistin'de 1947'de çoğunlukta olan Arap ülke dışına çıkarılma ya da kaçırılma sonucu kendi topraklarında azınlık durumuna indirgendikten başka, İsrail'de Avrupa ve Amerika kökenli Yahudilerle Doğulu Yahudiler arasında da farklı uygulamaların arttığı gözlemlenmektedir. Filistin dışındaki Yahudi azınlık ise, genelde, çevredeki ekonomik sistemle bütünleşmekte, fakat aile ve dinsel yaşamını başkasından ayırmaktadır.

Sovyet federasyonu içinde yer alan Ermeni S.S. Cumhuriyetinden başka, Türkiye, İran, Lübnan, Fransa, İsviçre, A.B.D. ve bazı başka ülkelerde Ermeni azınlıkları vardır. Bunlar genelde çoğunluğun ezdiği azınlıklar değil, hele sayılarına oranla varlıklı ve güçlü gruplardır. Kıbrıs'ta sayıca çoğunluğu oluşturan ve ekonomik kilit noktalarını da elinde tutan Rum topluluk yüzyıl kadar önce çoğunlukta olduğu belirtilen Türk topluluğun tercihlerini ikinci plâna atarak, hattâ zaman zaman bir devlet politikası görünümüyle yaşam haklarını da çığneyerek, adayı başka bir devletle, yani Yunanistan'la birleştirme yollarını aramıştır. Orta Doğu'nun çeşitli yerlerine dağılmış olan Sünnî Kürtlerin Şii İran içinde başka yerlerdeki konumlarından daha farklı bir yere oturdukları kabul edilmelidir. İran'da "Bahauullah" adlı bir din ileri gelenini izleyen Bahailerin 1979'den sonra şiddetli baskılara hedef oldukları belirtilmektedir.

Pakistan'da İslâmın tüm inançlarını benimseyen, ancak Hazreti Muhammed'i son peygamber olarak kabul etmedikleri için Müslüman sayılmayan ve bu nedenle "azınlık" kapsamına sokulan Ahmediler vardır. Öte yandan, Amerika'da bazı siyahlarla Hindistan'da kast sisteminin en altında yer alan Harican'lar yer yer Müslüman olmaktadırlar. 1984'de Amritsar'da Altın Tapınağın Hind Ordusunca hedef alınması çok-uluslu bu ülkedeki Sikh sorununu ön plâna çıkarmıştır. Hindistan gibi büyük ve bir anlama bir azınlıklar mozayığı olan bir ülkede Sikh'ler nüfusun çok küçük bir oranını (%1.9) oluşturuyorlarsa da, yoğunlaştıkları (%80) Pencap'ta Hindulardan biraz daha fazladır. Baluçiler ve Pathanlar Pakistan, Afganistan ve İran topraklarına yayıldıktan başka Çin H.C., Sovyetler Birliği ve Hindistan gibi güçlü devletlerin birbirlerine çok yakın oldukları Avrasya toprak yığınının çok stratejik bir bölgesinde yer almaktadırlar. Bengalce konuşan Müslüman Bangladeşliler birtakım tarihsel nedenlerden ötürü birbiriyle Urdu dilinde anlaşılan ama Hinduların çoğunlukta oldukları Bihar'dan (Hindistan) kaçıp gelmiş olan Müslüman Biharîlerin, az da olsa, bir kısmını öldürmüş, onları genelde baskı altında tut-

muşlardır. Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki 56 etnik grup nüfusun yalnızca %6'sını oluşturmaktaysa da, bu oran sayı olarak 54 milyon etmektedir ki, üstünde yaşadıkları toprak ülkenin yarısından fazlası olup önemli bir bölümü de stratejiktir. Bunlar içinde en büyük özerk bölge Tibet'tir.

Asya'daki ada devletleri de azınlıklar ve azınlık sorunlarıyla doludur. Sri Lanka'da (eski Seylân) Sinhalese çoğunluk (10 milyon) ile Tamil azınlık (2.6 milyon) arasında 1977'de şiddetlenen kanlı olaylar dikkatleri bu adanın etnik sorunlarına çekmiştir. Azınlığın içinde bir kısmı (yerli) "Seylânlı Tamil" (1.4 m.), bir kısmı da Hindistan'dan gelip yerleşen "Hintli Tamil"dir (1.2 m.). Filipinler'in güneyinde dört adada (Mindanao, Basilan, Sulu ve Palawan) topluca yaşayan Müslüman inançlı Bangsa Moro halkı kendilerinin çoğunluktan farklı olduklarını bazı tarih, kültür ve ekonomik yaşantı gerçeklerine dayandırmaktadırlar. Bazılarına göre, Endonezya da bir "azınlıklar devleti"dir ve bu ülkede resmî slogan olan "Bhinneka Tunggal Ika" (Çeşitlilik İçinde Birlik) sözcüklerinin ardında Batı İrian, Doğu Timor, Güney Molucca ve Çinlilerin Cakarta yönetimini kabul etmemeleri gerçeği yatar. Japonya'da da Burakumin, Kore ve Ainu azınlıkları vardır.

Bazı Avrupalıların Amerikan anakarasına göç etmeleriyle burada çeşitli azınlık sorunları alevlenmiştir. Önce, kuzeyde Kanada'dan Güney Amerika'nın en alt noktasına kadar tüm "Batı Yarı-Küresi"nde yerli halkın önemli bir kesimini oluşturan ve yanlış olarak "Hintli" ya da "Kızıl Derili" denen bu toprakların ilk yurttaşları vardır. Bunlar topraklarını kaybetmiş ve yer yer topluca öldürülmüş olduktan başka, özellikle son yıllarda, kronik sefalet, unutulmuşluk ve yabancılaşma sorunlarıyla karşı karşıyadırlar. Ne var ki, şikâyetlerin ortak paydaları yadsınamazsa da, kuzeyde Ojibwa'larla Meksika, Guatemala, Bolivya ya da Şili yerlileri bir değildir. Örneğin, 7 milyon nüfuslu Guatemala'nın yarısından fazlası (4.1 m.) "Hintli"yse de, onlar bile herbiri kendi toprağında oturan on-bir farklı "ulus"a ayrılmışlardır. Kristof Kolomb adlı maceracı (ve gaddar) bir denizci Hindistan'a ayak bastığını sanarak Maya ve Aztek İmparatorluklarının topraklarına ulaştığı sırada Ekvator'dan kuzey Arjantin'e değin İnka uygarlığı uzanıyordu. Bugün yalnız Lâtin Amerika'da 400 farklı etnik gruba ayrıldığı ileri sürülen 26 milyon "Hintli" yalnız Guatemala'da değil, Bolivya'da da çoğunluktadır.

Batı Yarı-Küresi'ne Anglo-Sakson, İspanyol ve Fransız kökenli Avrupalılar ilk dalgalar olarak gelmişlerse de, bugün A.B.D. dediğimiz "eriyen pota"da beyaz, Protestan ve Anglo-Sakson değerler ağır basmıştır. Buna karşın, bu ülkeyi İngilizlerden başka Hollandalılar, İrlandalılar, Polonyalılar, İtalyanlar, Almanlar ve Afrikalılar gibi azınlıklar oluşturmuşlardır. Tüm Avrupalılar bu potada genelde isteyerek erirken, Afrika'dan

getirilen siyahlar ayrıma tabi tutuldular. Amerikan yürütme, yasama ve yargı organlarının siyahlar konusundaki tavırları ve bu tavrın ağır ağır değişmesi ilginçtir. Amerika'nın kısa tarihi bir yönüyle ırk ayrımı çevresinde yoğunlaşan çatışmalar tarihidir de. Ayrım uzun bir süre Amerikan siyasal sahnesinin egemen gerçeği olmuştur. Örneğin, 1890'da Amerikan Yüce Mahkemesi ünlü **Plessy v. Ferguson** diye bilinen davada ırkların eşit kolaylıklar sağlandığı takdirde ayrı tutulabileceğine karar vermiş ve bundan sonraki ırk ayrımı da bu karara dayandırılmıştı. A.B.D.'nde yalnız siyahlar değil, "Hintliler", Meksikalılar, Puerto Riko'lular ve Haitililer de azınlık muamelesi görmüşlerdir. Siyahlar A.B.D. dışında başka Amerikan topraklarında da yer yer azınlık durumundadırlar. Bazı yerlerde, örneğin Brezilya'da, Bahia'da çok yoğun olduklarından burası bir Afrika kenti görünümündedir.

Kanada'da A.B.D. sahnesine bir yönden benzeyen, bir yönden de benzemeyen azınlık sorunları vardır. Kanada toplumu, çeşitli kurumlara yansıyan iktidarı, ayrıcalıkları ve prestiji 1760 yılından bu yana elinde tutan Anglo-Sakson asıllı yurttaşlarla yalnız ırk, dil ve mezhep yönünden değil, dünya görüşü, değerler sistemi ve toplumsal örgütlenme açılarından farklı (ve Quebec çevresinde toplanmış) Fransız kökenliler arasında bölünmüş, bağımsız bir Quebec isteyen "Le Parti Quebecois" 1976 seçimlerinde Fransız bölgesinde iktidara bile gelmiştir. Kanada da, daha başka, "Hintli", Inuit (Eskimo) ve Metis halkları da vardır.

Afrika'nın yaklaşık elli ülkesinin sınırları geçen yüzyılda sömürgecilerce sunî olarak çizilmiş, paylaşma konferanslarında kabileler, halklar ve eski krallıklar bir elmanın iki yarısı gibi dil, ekonomi ve din yönlerinden birbirine karşıt kutuplara bağlanmıştı. Bugün, bu elli devlet içinde bine yakın etnik ya da dil grupları vardır. Ancak, bu Afrika ülkeleri bağımsız olduktan sonra bile, kendi kurdukları Afrika Birliği Örgütü çerçevesinde aldıkları kararlarla sömürgeci ve emperyalist dönemden arta kalan sınırları değiştirmemektedirler. Böylesine kötü bir mirasın düzeltilmesi bile yeni ve büyük acılar yaratacaktır.

Ama gene de bazı azınlık sorunları Afrika devletleri arasında sürüşme konusu olabilmektedir. Örneğin, Ogaden Etyopya ile Somali arasında bir anlaşmazlıktır. Ne var ki, bu sınırları Avrupalı emperyalist devletler değil, 1935'e kadar hiç istilâ görmemiş olan Etyopya çizmiştir. Etyopya'da başka azınlık sorunları da, bir ölçüde, Eritrea'luların limanı Massawa ile Afarların limanı Assab'tan denize çıkış sorunu olmaktadır.

Afrika'da başka azınlık türlerine de rastlanıyor. Örneğin, Sudan'da Nimeiri'nin "İslâmî anayasa" peşinde koşması özellikle güneyde yaşayıp Müslüman olmayanları rejimden uzaklaştırmıştır. Afrika'da küçük bir ül-

ke olan Burundi'de 1972'de iki ana etnik grup olan Hutu ve Tutsi'ler birbirlerine girmişler, daha doğrusu, bağımsız siyah Afrika'da kast sistemi uygulayan belki de tek örnek olan Burundi'de nüfusun %15'ini oluşturan ama iktidarı elde tutan Tutsi azınlığı kan dökmüştür. Eski İspanyol sömürgesi Sahra halkı ne kuzeyde Fas'ın, ne güneyde Moritanya'nın bir parçası olmayı kabul ederek, her iki komşusu da kendi gibi Müslüman Arap olmasına karşın bağımsız bir varlık olarak kalma isteğindedir. Hatâ, Batı Afrika'da Ekvator kuşağı üstünde, yani Moritanya, Senegal, Mali, Yukarı Volta, Nijer ve Çad'ın belirli bir çöl çizgisinde yaşayanlar önemli bir iklim koşulundan, kısaca yıllar süren kuraklıktan ötürü, (Sahra "deniz"inin kıyısında yer aldıklarından) "Sahil İnsanları" diye bilinmekte ve ortak bir yazgıyı paylaşıyor duruma gelmektedirler.

Ancak, Güney Afrika'da beyaz azınlık diktatoryasına karşı haklı bir savaşım sürmektedir. Güney Rodezya'daki beyaz azınlık, birkaç yıl alan iç savaştan sonra, çoğunluk yönetimini daha fazla erteleyemeyeceğini nihayet anlamış ve kaçınılmaz olana boyun eğdikten sonra, bu kez, yerli siyahlar arasında kabile rekabeti ön plâna çıkmıştır. Beyaz azınlık ile siyah çoğunluk arasında Güney Afrika Cumhuriyeti'ndeki savaşım bugün de sürmektedir. Namibya'da da nüfusun %90'ından fazlası yerli siyahtır ve ülke **de facto** olarak komşu Güney Afrika Cumhuriyeti'nin sömürsü altındadır. Yalnız Güney Afrika'da değil, Doğu ve Orta Afrika'da Kenya, Uganda, Tanzanya, Zambiya ve Malawi'de de Asyalılar vardır ve bunların sorunları farklıdır. Bu ülkelerdeki bağımsızlık olayından sonra, hem göçmen oldukları, hem de nüfusun çoğunluğuna göre daha zengin ve ayrıcalıklı sayıldıkları için, değişik konumları olduğu kabul edilmelidir.

Eskimolar, Amazonlar, Buşmenler (San) ya da Sahra durumlarında görüldüğü gibi, varlıklarını apayrı sürdürme olayı gittikçe kalabalıklaşan ve teknoloji ile modern ekonomi gerçeklerinin itisi sonucu birbirine yaklaşma zorunda olan günümüz toplum koşullarında geçmişin yalnızca yok olmağa mahkûm mirasıdır. Bunların bazıları, örneğin Eskimolar tundrada yarı-göçebe bir yaşamdan gelişmiş endüstrinin karmaşıklığı ortasında kendilerine bir yer bulma uğraşı içindedirler. Hind Okyanusunda Diego Garcia Adası üssünün İngiltere'nin aracılığıyla A.B.D. tarafından kullanılışı bu topraklarda yaşayan yerli halkın Soğuk Savaş diplomasisine kurban edilmesinin bir örneğidir. Bu adada 2000 kadar Çago (Ilio) halkı yaşamaktaydı. İngiltere hepsini 1965-1973 yılları arasında başka adalara sürmüştür. Üstünde 14.000 kişinin barındığı 300 kilometre karelik Palu (Mikronezya) Adası halkı da nükleer satranç oyununun bir taşı gibidir. A.B.D.'ne yeterince uzaklıkta olduğu için devlet tarafından nükleer artıkların dökülebileceği bir çeşit çöplük gibi kullanılmaktadır. Gene bir azınlık çeşidi olarak, bazı Pasifik adalarında Çinliler, birtakım Afrika ticaret merkez-

lerinde Lübnanlı, bazı Lâtin Amerikan ülkelerinde Ermeniler rakam yönünden çok ufak olmakla birlikte, sayılarının çok üstünde ekonomik güce sahiptirler.

Bazıları dünyada en büyük azınlığın kadınlar olduğunu, bazıları da cinsel yönden azınlıkta kalanlarla beden özürü bulunanların da azınlıktan sayılmaları gerektiğini savunmuşlardır. Asya'da Bayan Gandhi ve Bayan Bandaranaike'nin mi, Lâtin Amerika'da Eva Peron ve ozan Gabriela Mistral'ın mı, yoksa Mexico City sokaklarında meyva satan bir Nahual'ın mı ya da New York gökdelenlerinin Atlantik'e bakan geniş bir dairesinde hizmetçilik yapan bir Puerto Riko'lunun mu kadınları temsil ettiğini düşünmeğe değer - hele Bangladeş kadınlarının ortalama ömrünün 46, Pakistan kadınlarının okuma-yazma oranının %11 olduğu hatırlanırsa.

Azınlıklar kavramının daha tanım aşamasından başlayarak farklı yorumlandığı ve çeşitli örneklerin herbirinin kendine özgü özellikleri olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan, azınlık sorunlarının varlığı da yadsınamaz. O kadar ki, Mahatma Gandhi bir uygarlığın azınlıklara davranışı biçimiyle değerlendirileceğini söylemiştir. Yunus Emre de çok daha önce yazdığı "yetmiş-iki millete bir göz ile bakmayan halka müderris olsa hakikatte asildir" (yani, tüm halklara eşit davranmayan öğretmenlik savında bulunsa bile, Tanrı'ya karşı gelmektedir) dizeleriyle aynı düşünceyi ifade etmiştir. İster "azınlık hakları", ister "çoğunluk hakları" biçiminde olsun, insan haklarının tanınması ise, doğru bir uygulama olarak, yalnız sözkonusu yurttaşların adil biçimde yönetilmeleri anlamına gelmez, ilgili devlete de uluslararası ilişkilerde çok şey kazandırır. Ancak, genel eğilim azınlıkları koruma önlemlerinin ülkeleri istikrarsızlığa itmemesi ve güvenliklerini tehdit etmemesidir. Azınlıklar bir ayırım ögesi olduğu gibi, uluslar ve devletlerin anlaşması ve yakınlaşması için köprü görevini de yapabilirler.

KAYNAKÇA

I. Genel: Azcarete, P. de, *League of Nations and National Minorities: an Experiment*, Washington, D.C., Carnegie Endowment for International Peace, 1945; Capotorti, Francesco, *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*; Deschênes, Jules, *Proposal Concerning a Definition of the Term 'Minorities'*, U.N., Economic and Social Council, Commission on Human Rights, Sub-Commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities, 38th Session, E/CN.4/Sub. 2/1985/31 (May 14, 1985); Feinberg, Nathan, *La Question des minorités à la Conférence de la paix de 1919-1920 et l'action juive en faveur de la protection internationale des minorités*, Paris, Rousseau, 1929; Mazrui, Ali A., *The African Condition: a Political Diagnosis*, London, Heinemann, 1980; Modeen, Tore, *The International Protection of National Minorities in Europe*, Abo (Finlandiya), Abo Akademi, 1969; Simpson, G.E. ve

Yinger, J.M., **Racial and Cultural Minorities: an Analysis of Prejudice and Discrimination**, Harper and Row, 1965; Vishinski, Boris, **The Ohrid Seminar on Minorities**, Skopje, Macedonian Review Editions, 1977; Whitaker, Ben, **Minorities: a Question of Human Rights?** Oxford, Pergamon Press, 1984.

II. **Özel:** Allaya, Mahmoud, **Les Migrations internationales**, Montpellier, 1974; Arnold, H., **Die Zigeuner**, Olten, 1965; Ataöv, Türkkaya, **The Case in South Africa**, London, Eaford, 1981; Ataöv, Türkkaya, **The Independent Personality of the Palestinians Through Their Arts**, London, Eaford, 1981; Baba Miske, Ahmed, **Front Polisario**, Paris, Ed. Rupture, 1978; Bingemer, K. ve d., **Leben als Gastarbeiter**, Opladen, Westdeutscher Verlag, 1970; Caroe, Sir Olaf, **The Pathans**, London, Macmillan, 1958; Castles, Stephen- Godula Kosack, **Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe**, London, Institute of Race Relations, 1973; Churchill, Ward, **Marxism and Native Americans**, Boston, South End Press, [1985]; Crowe, K.J., **A History of the Original Peoples of Northern Canada**, Queen's U.P., 1974; De Ville, F., **Tsiganes: Témoins des Temps**, Brussels, 1964; Druskovic, Drago, **Carinthian Slovenes**, Ljubljana, Institute for Ethnic Problems, 1970; Dyakov, A.M., **The National Problem of India Today**, Moscow, Nauka, 1966; Esman, M.J., **Administration and Development in Malaysia: Institution Building and Reform in a Plural Society**, Ithaca, Cornell U.P., 1972; Eidheim, Harald, **Aspects of the Lappish Minority Situation**, Oslo, Oslo U.P., 1971; Farmer, B.H., **Ceylon: a Divided Nation**, London, Oxford U.P., 1963; Fonteyn, G., **Les Walloons**, Bruxelles, Oyez, 1979; Forscher, Romain, "Les Massacres du Burundi," **Esprit**, Paris, (Juillet-août, 1972, 123-131; Harrison, Selig E., In **Afghanistan's Shadow: Baluch Nationalism and Superpower Rivalry**, N.Y., Carnegie Endowment, 1981; Hourani, A.H., **Minorities in the Arab World**, London, 1947; Hudson, Mchanel C., **The Precarious Republic: Political Modernization in Lebanon**, New York, 1968; Kothari, Rajni, der., **Caste in Indian Politics**, New Delhi, Orient-Longman, 1970; Lah, Augustin, **The Yugoslav Federation: What Is It?** Beograd, Medunarodna Politika, 1972; Lowenthal, David, **West Indian Societies**, London, Oxford University Press, 1972; Meredith, M., **The Past is Another Country: Rhodesia, 1890-1979**, London, Deutsch, 1979; Ortiz, Roxanne Dunbar, **Indians of the Americas**, London, Zed Books, 1984; Patterson, G.N., **Tibet in Revolt**, London, 1960; Suter, Keith, **East Timor and West Irian**, London, Minority Rights Group, 1982; Tobias, P.V., der., **The Bushmen**, Capetown, Human and Rousseau, 1978; Trudeau, P.E., **Federalism and the French Canadians**, Toronto, Macmillan, 1968; Wiklund, D., **Council of Europe Report: the Position of Gypsies in Europe**, Strasbourg, 1969.